

A MŰVÉSZET ÉS A PEDAGÓGIA FISCHER ERNŐ ÉLETMŰVÉBEN KONFERENCIA, SZEGED 2009

VÉGKIFEJLETEK

Fischer Ernő művészetének utolsó időszak

Szerencsére egyikünk sem tudja pontosan: hol, mikor csap le ránk a végítélet fekete szárnyú angyala. Az orvosok tudománya is csak addig ér, hogy nem az hal meg először, aki koros, hanem aki éppenséggel soros. Nos, a nyolcvanas esztendőök vége felé egy mozgalmas, tanulságos napot töltöttem Fischer Ernő Krisztina körüli lakásában, műtermében. Nézegettük képeit, beszélgettünk, kávéztunk, diskuráltunk. Majd időközben Ági néni kedvesen megkért: ebédeljek náluk, a családdal. Így is lett. Legalább hatan, nyolcan ücsörögtünk az asztal körül, miközben már ínycsiklandozó illatok szállingóztak a méretes leveses tálból. De semmi sietség, semmi mohóság! Először mindenki összekulcsolta kezét, kissé lehajtották fejüket, és közösen imádkoztak. Alkalmazkodtam én is, bár irgalmatlanul zavarban voltam. A délutáni órákban Ernő bácsi szóba is hozta e faramuci helyzetet. Láttam, meglepődöttél egy kissé, Palikám. Mi azonban hívó, vallásos emberek vagyunk, s nincs kizárva, hogy nekünk valamivel könnyebb lesz szembenézni a legvégső órákkal, mint a szkeptikus, materialista halandóknak. Ez is a reményeinkhez tartozik.

Miért idézem e hajdani emléket? Főként azért, mivel a világszemléleti tényezők majd minden alkotó ember munkásságába érzékenyen beleszólnak. Rembrandt expresszív, belső fénykultusza mögött ugyanúgy ott sáfárkodik Spinoza szellemisége, amint Mednyánszky csavargó látomásaihoz is egy rendkívül szenzibilis, keresztény és buddhista felfogású szerzót kell elképzelnünk. Fischer Ernő több, mint fél évszázados festői pályáját pedig nyilvánvaló, explicit módon átjárja a keresztény elkötelezettség, az idealista eszmeiség. Holott élete javát olyanféle korszakban kellett eltöltenie, amely kimondottan ellenségesen kezelte a vallásos mentalitást. Igaz, a művész megtehetette volna, hogy személyes élettapasztalatai nyomán felvállalja a szegény sorsú, nincstelen munkáscsaládok sorsának lehangoló tolmácsolását is. De neki ez eszébe sem jutott. Tőle a prózai élettények, a keserves tapasztalatok olyannyira távol álltak, mint éppenséggel Makó Jeruzsálemtől. Őt kezdettől fogva jobbra csak a nemes, felemelő és tanulságos témák izgatták, legyen szó a legendás rangú városok megidézéséről, a bibliai példázatokról, netán a tengeri távlatok vagy cirkuszi dinamikák kibontásáról.

E tematikai, szellemi állhatatosságnak egyébként meg is lett az esztétikai, művészi hozománya. A csaknem ötven évesen startoló Fischer Ernő már a hatvanas, hetvenes esztendőökben úgy jelenik meg előttünk, mint egy szuverén hangvételő, lírai expresszionista mester. Akinek felfogása legfőképp Bartha László és Eigel István szellemiségéhez fogható. S aki máskülönben a vizuális kultúra mindenese is. Mint tudjuk: hosszú évekig tanít a szegedi Rajz Tanszéken, mellette művésztelepeket vezet, előadásokat tart, tárlatokat szervez. Akár egy fáradhatatlan, megszállott egyéniség. Más kérdés, hogy a dogmatikus kultúrpolitika ilyenképp sem respektálja igazán ezt a szorgos, sokoldalú és kiugró kvalitású alkotó embert.

De ami késik, nem múlik – vigasztal bennünket a lakonikus szólás. Ami szerencsére Fischer pályáján is bekövetkezett. Elvégre a nyolcvanas évektől egyre több elismerést, díjat és szakmai megbízást kapott. Hetvenöt évesen pedig, 1989-ben a Vigadó Galériában rendezte meg nagyszabású, visszatekintő jubileumi kiállítását. Azt gondolhatnánk: itt lényegében egy tekintélyes, szinte mindent felmutató művészi végállomáson vagyunk. Az alkotó ugyanis majd minden fontos, jellegzetes tematikáját sok-sok változatban, variációban feldolgozta.

Mintha az örök elégedetlenség ösztökélte volna kultúr- és szellemcentrikus pályáját. Amiből itt is, ott is és amott is megszülettek a kiugró remeklések. Hogy mit lehet még ezek után ténylegesen felvállalni? Nos, egy tisztos korú, idős mestertől már nemigen várhatunk érdemleges tematikai, stiláris újításokat, szemléletbeli pálfordulásokat. Mert az életkorokat is egyre-másra belegyömöszöljük sematikus sztereotípiáinkba. Csakhogy Fischer Ernő legutolsó tizenhárom éve többszörösen rácsafol az efféle felvetésekre. Pont ezt a különös, rendhagyó periódust szeretném valamelyest felvillantani.

Már az is meglepő: a nyolcvan felé közelítő művész komoly murális és nagyléptékű képi megbízásoknak tesz eleget (Kempinszky Szálló falképei, Budapest-látképek – japán diplomatafeleségnek). Ezek mellett pedig újabb és újabb Pantokrátor, Golgota, Angyali üdvözet, Orfeusz vagy Ikonosztáz művek születnek. Mindebből úgy látszik: az alkotó leginkább kultikus, figurális producióit akarja továbbépíteni, gazdagítani. Ezért alkalmanként a telítetten burjánzó dekoratív és díszítő iparművészetig is elmegy előadásában. Máskor meg a vonalas jelszerűséget ötvözi az artisztikus, míves felületekkel. Nekem a korosodó mester mégis akkor a legrokonszenvesebb, amikor nyugtalanul kilép megszokott gondolatvilágából, s újszerűbb tematikai, formai konstellációkat állít elénk.

Itt van mindjárt a Temető képzetköre (1991). Más szóval: az emberi végesség, a múlandóság tényének nonfiguratív, metaforikus megfogalmazása. Ha megfontoljuk: ez a lírai szaggatottságú, kontrasztos hatású látomás is hasonló szervezettségű, mint a Katedrális kompozíciók. Csak itt a rózsablakokat, a vertikális vonalpilléket autentikus keresztmótvumok helyettesítik. Mi több: ezúttal a sötétlő, vészjósoló föld- és anyagmasszáknak tetemes, már-már valóságos nehézkes ereje van. Nem úgy, mint a csillagokkal is kokettáló lebegő templom vízióknak. Ami annyit tesz: a biblikus távlatokban és magasztos szimbólumokban elmélkedő Fischer Ernő igenis egy lépéssel közelebb került a józan, materiális valósághoz. Pontosabban: a mindent elnyelő földi archéhoz.

Itt jön azután a Márványtöredék című alkotás (1992). Az ilyen egyszerűnek tűnő, konkrét anyagtematika kimondottan unikum az alkotó munkásságában. Míg a kép belvilága sejtelmesen könnyed, spontán és végtelen áramkörű lírai absztrakciót varázsol elénk, addig a külső felületeken emblematikus érvényű zárt, mértanias lehatárolással találkozunk. Egyféle intimitást kölcsönző modellálással. Hogy mi ez a kontrasztos, szintetikus formai és hangulati együttállás? Nekem úgy tűnik, mintha a folytonosan rejtőzködő művész itt hirtelenjében ráismerne önmaga érzelmi, szellemi profiljára. Ne feledjük: a márvány meglehetősen különleges anyag. Egyszerre határozott, szögletes, fényes és méltóságos küllemű, noha a másfelől omlékony lágyságú, ördögös vonalfutamokkal behálózott misztikus belvilágát is készségesen megmutatja. Ami azt illeti: a pályakezdő alkotó első érett munkája, a Múterem ugyancsak egy hasonló jellegű közvetett önvallomás volt. Noha ott az organikus virágfüzérre, az antik szobortorzóra és a szikár festőállvány feszültségére épült a képi közlendő. Itt viszont egy szeizmografikus érzékenységű poétikus absztrakciónál vagyunk: mintegy a szubjektív önkivetítés legvégső határainál. Tényleg: igaza lehet Fischer Ernőnek, keressük meg önmagunk hasonmásait a tárgyi, anyagi világban. Lesznek, akik csak egy-egy sajtószerű színárnyalatot fognak képviselni. Mások már az organikusabb vagy konstruktívabb formaelemeket is magukba ötvözik. De vajon kiknek jutna eszébe, hogy önszituálásukat a kövek királynőjéhez, a márványhoz kapcsolják?

Most pedig egy olyanféle portrészorozat következik, amely szerfölött ismerős, mégis eléggé szokatlan Fischer munkásságában. Vagyis a Pantokrátor variációkra gondolok (1991). Tudjuk: mind a keresztfán szenvedő, mind az uralkodói pozícióban leledző Krisztus alakot a művész igen gyakran megformálta. Ezúttal ellenben egy újszerű formai, tartalmi megközelítésről kell tudomást vennünk. Nem elég hogy meglehetősen profán, félalakos látomásokkal szembesülünk, ám a megfogalmazások metodikája is az évszakok

váltakozásához igazodik. Nem pedig a kultikus triádos tagoláshoz. Ennyiből is látszik: az alkotó ismét csak amolyan pogányabb, földközeli, vitalisabb támpontokat keres művészete felújítására.

És csakugyan: ebben a sorozatban szemlátomást felerősödnek a festői hangzatok. Elevebb szín- és térkontrasztokat, alkalmanként bizáncias, klímtes szólamokat észlelünk. Akárha a művész második fiatalságát élné át. Már csak azért is, mert a nyolcvanas évek termésében igencsak előretörtek a visszafogott tónusú, kalligrafikus szövedékű képi megoldások. Amikkel Fischer eleven, kolorisztikus vénája óhatatlanul megcsappant. Szükség volt ezért a termékeny vérátömlesztésre, az érzékek felpumpálására. Engem történetesen az őszi profilú, szenvedő Pantokrátor vízió fogott meg leginkább. Mert a könnyed, nagyvonalú szerkesztéssel komponáló Fischer Ernő ezúttal merészen félrelökte a cézanne-i alapelveket. És inkább a véletlenszerű, spontán, radikálisabb képszervezésre bízta önmagát. Amint ezt Kleetől is megtanulta. A korunkat sugalló töredezett, szűrös, csavaros és drótos képelemekkel pedig olyan felzaklató közelséget adott a krisztusi gondolat aktualitásának, amely kivételes jelentőségű az életmű egészében. Talán nem sokat tévedek, ha e szuggesztív portrét a Vajdához is kapcsolódó mesterművek egyik kiugró darabjának tekintem.

Igen, a művészi végkifejletek nyomvonalain próbálok araszolni. Itt azonban a drámai elevenségű Archaikus mozgásnak is katartikus kisugárzása van (1997). Ez csakugyan alkotói végállomás, szemléleti kiteljesedés. Elvégre a szecessziós, kalligrafikus, intellektuális és expresszív érzékiségű Fischer Ernő most úgyszólván önmaga ellentétébe fordul át. Felvállalja az ösztönös, gesztikus és szubjektív előadás majd minden ódiáját. Ezzel pedig egy démonikusan örvénylő alvilági utazás részeseivé tesz bennünket. Ahol jobbra csak a földi, festői materiák kaotikus mozgását, viaskodását érzékeljük. S amivel a hagyományosan tagolt, duális térszervezés is menthetetlenül átlényegül. S marad csak a vészjósló hátterek sötétbe vesző, rejtelmes tartománya, ahol már alig van szerepe a tompán felpislogó színeknek és fényeknek. Mégis egy kozmikus hatású, fájdalmas szépségű létérzés megragadásáról kell tudomást vennünk. Mintha valahogy túlestünk volna a megsemmisülés, a halál misztériumán.

Tanulságosnak érzem, hogy e kép címe után zárójelben ott van a Golgota megjelölés is. Minthogy valójában az éjszakai, tragikus hangvétellű Golgota-művek legvégső átlényegülésénél vagyunk. Itt már a konkrétabb figurajelzések feloldódnak az örvénylő materiák fesztelenebb kavalkádjában. Akárha azt mondaná e fényorientált mester: nos, üdvözlégy sötétség. Más lapra tartozik, hogy Fischer ilyenképp se tud mindenestől kifordulni eddigi önmagából. Alig látható, finom vonalritmusaival ugyanis mégiscsak tudunkra adja: számára a mélyvilági kaotikumban is óhatatlanul jelen vannak a racionálisabb szervező erők. Innen adódik, hogy e rendhagyó, erőteljes látomást voltaképpen a drámai, dinamikus létszerűség uralja.

Úgy néz ki hát, mintha a szorgosan, türelmesen munkálkodó koros mester mindenekelőtt a profánabb, személyesebb és tragikusabb világlátásban lelné meg hiteles, autentikus önmagát. Ám ez csak az érem egyik oldala. Fischer Ernő pályáját tudniillik jelenleg is töviről-hegyire átszövik az egymást motiváló tematikai, formai ellentétek. Ha előbbi műveiben a földi materiák emberpusztító, mélyvilági sugallataival foglalkozott, akkor a következő alkotások éppenhogy a magasságos égi szférákba repítenek bennünket. Elég csak megfigyelnünk az ezredforduló környékén keletkezett Kereszt, Katedrális és Sarkcsillag című lírikus képeket (1999, 1999, 2002). Ezúttal olyanféle képzetek támad a nézőnek, mintha valami rendkívül bensőséges, mégis végtelenre hangolt szellemi közegben leledzene. Ahol csupán parányi sárgás, vöröslő és fehér fókuszok jelzik a létezés egyetemesebb dimenzióit. A jelenlegi és legvégső Katedrális vízió mindenestre egy minimalista lírájú, visszafogott fényhymuszt szólaltat meg. Az alkotó itt a legelemibb kifejezési eszközökre: a puhány pontokra és a hajszálfinom, törekeny vonalpillérekre bízta legbensőségebb vallási, szellemi

érzéseinek kivetítését. S mindezt olyanféle keresetlen, tiszta és természetes módon tolmácsolja, akárha apró, szapora esőcseppek kopogtatnának egy törékeny, áttetsző ablakon.

Földi materiák, aztán parányi esőcseppek? Tényleg: a 80 fölött járó Fischer Ernő valahogy úgy keresi a legvégsőbb emberi szentenciákat, hogy egyre többször ott találja magát a különféle jellegű anyagi, természeti zónákban. Igaz, eddig is sokra tartotta a távlatos érvényű tengeri és vitorlás élményeket, amelyeket a katedrális képletek horizontális analógiáinak is felfoghatunk. Most azonban a mérhetetlen léptékű, mennyei égboltra irányul tekintete, és a sárga tűzű csillagok fénytani irradálásában is felfedezi a mindenható kereszt motívumot. Ami korábban a klasszikus és modern mesterek leleményes, korszerű adaptációja volt, az immár egy galaktikus vonzatú, természeti példázatban köszön vissza. Azért van abban valami különös sorsszerűség, hogy az emberi és festői eszményeiért alázatosan és igényesen küszködő koros mester pont egy Sarkcsillag látomással fejezte be érdemes pályafutását.

Emberi és művészi eszményképek? Bárhogy is vesszük: Fischer Ernő izgalmas, tanulságos és kiemelkedő életművéből a feloldásra váró feszültségek sem hiányoznak. Nem elég a késői startolás, a késői beérkezés, de őt komplex, talányos szemlélete predestinálja leginkább. Minthogy olyanképpen akart egy szuverén, szintetikus és korszerű festészetet létrehozni, hogy jóformán alig-alig törődött tartalmi, tematikai világa érdemi újszerűségével. Egyre-másra csak adaptált, átfogalmazott és reflektált, mintha számára csak a formai, kifejezésbeli kvalitások lennének a mértékadók. Mert a művészet elsősorban mégiscsak érdemi formateremtés. E tekintetben pedig az alkotó ugyanúgy szimbiózisba tudta hozni az impresszionisták és a posztimpresszionisták örökségét, nem beszélve az ikonfestészet, Rembrandt, Klimt, Braque vagy Paul Klee tanulságairól. Szó, ami szó: Fischer lírai és absztrakt expresszionizmusát a konzekvensen állandó és minduntalan gyarapodó formatartalmak dinamikája teszi igazán élvezetessé, tanulságossá. Hisz lényegében egy etikus, hagyományőrző modern mesterrel van dolgunk. Aki hitevesztett, anyagias, eltorzult korunkban is a család, az egyéniség, az áldozatvállalás és a szépség misztériumát tartotta a legfontosabb emberi értékeknek.

S ha már a szépséget emlegetem, maradjunk is e kivételes esztétikai kategóriánál. Annál is inkább, mivel az invenciózusan egyensúlyozó, tekintélyes korú Fischer Ernő tartalmasan feldúsítja ezeket a képzeleteinket. Jóllehet már korábban is felfedezte, hogy a felhőtlennek tűnő, harmonikus szépségideál nagyrészt csak szokványos, képlékeny kellemességet kölcsönöz a jelenségeknek. Nem véletlen az, hogy agyoncizellált, szépelgésbe hajló szemléletét is sorra-rendre túlhaladta. Most viszont határozottabban megmutatja: igenis feszültség, félelem, dráma és érdemi hiányérzet is kell ahhoz, hogy a hiteles, korszerű szépségélményekhez eljuthassunk. Montaigne is arra okít bennünket: „Aki meghalni tanítaná az embereket, az élni tanítaná őket”.

Alföldi László: A budaörsi műhelyről viszont nagyon szívesen beszélek. A Budaörsi műhely éppen azt a periódust foglalja magában, amiről a Pali beszélt. Itt egy csomó feltáratlan dimenzió van, amely az életmű kutatóknak komoly meglepetéseket okozhat. Nem látunk abba a mélységbe és itt is csak ízelítőt adhattunk. A kiállításon Az Archaikus mozgás c. kép keletkezésével kapcsolatban utaltam a Budaörsi műhelyre. Ezt a kiállítást az érdeklődés felkeltésére szántam. Azután, hogy 1989 után nem tudtam alapítványt létrehozni, óriási hagyaték van, 600 vázlatból, grafikából választottam ki a 150-et, 300 órás magnó dokumentáció van. Már nem tudom feldolgozni. Szerettem volna az érdeklődést felkelteni.

A Budaörsi műhely ugyanakkor rejt magában egy olyan sajátos alkotói metódust, amit viszont szándékozok is feldolgozni. Amikor az alapítvány létrejött jeleztem, hogy a monográfiával nem, de a Budaörsi műhellyel szeretnék foglalkozni. Ez a mi sorsunk is. Ezt a következőkben

kiállítási formában is meg fogom rendezni. Itt nagyon ki volt élezve a Fischer – Vinkler kapcsolat. Vinklert nem ismertem, de a Tanár úr életútját 1966 óta kísértem figyelemmel. Azért az egy érdekes dolog, nem Szegedről kerültek ki a Munkácsy díjas tanítványok, hanem Pestről. azért utaltam erre mert feltáratlan dolgok vannak az életműben, amelyek szemléletbeli váltást fognak feltárni és azzal, hogy itt az érdeklődést felkeltettük, az ő szellemi hagyatékában próbálnánk elmélyülni. Az előző négy kiállítás, ami 2004-től volt, nagyon jó volt, de ez másról szól. Nem a reprezentatív alkotásokról, hanem egy olyan belső látásról, amelyet ő itt szeretett volna kifejezni Szegeden és végül a Budaörsi iskolában volt kénytelen magnószalagra mondani és ott van az óriási hagyatéka. Ezt a kiállítást volt módom megrendezni és a Vinkler Fischer párhuzam, nekem nem volt probléma. Viszont mi a Budaörsi műhelyben ortodox fischeristák voltunk. Sőt epigonok voltunk. Végig jártuk az epigon korszakot és azokon az alkotásokon keresztül próbáltunk meg érett művészekké válni. Sikerül-e vagy nem? Ez nem bizonyított, mert mi épp olyan periférián nőttünk fel az ő tanácsára, mint ő. ha van módom megmutatni és 61 éves kor után ezzel szeretnék foglalkozni és ez nagyon szorosan kapcsolódik a Pali által felvetettekhez.

Budapest, 2020. június